

intolerance. As a specialist, for example, may be involved employees of the National Expert Commission of Ukraine on protection of public morals, and assigned the appropriate expertise, in particular, linguistic, psychological or religious studies.

Key words: *hate crimes; motives of racial, national or religious intolerance.*

УДК 347.963

Л. М. Лобойко, О. Г. Шило,
Л. М. Москвич, Н. В. Глинська,
О. І. Марочкін

СУДОУСТРІЙНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

На підставі аналізу положень вітчизняного та зарубіжного законодавства розглянуто судоустрійні та кримінальні процесуальні аспекти протидії корупції в Україні. Феномен корупції розкрито через призму взаємовпливу широкого спектра правових, соціальних та інших чинників. Досліджено організаційно-правові засади попередження корупції в судовій системі; здійснено оцінку корупціогенності кримінального процесуального законодавства України та розглянуто її окремі аспекти. За результатами дослідження досвіду деяких розвинених країн запропоновано зміни й доповнення до чинного судоустрійного законодавства та КПК України. Наголошено на важливості подальших теоретико-правових досліджень у цій царині.

Ключові слова: *корупція, запобігання корупції, судоустрій, корупційні ризики у кримінальному провадженні.*

Постановка проблеми. Проблема корупції в судовій владі – типове явище для країн перехідного типу розвитку, для більшості яких корупція в судовій владі спричиняє набагато більше шкоди, ніж будь-яка інша, оскільки навіть припущення, що судові органи є корумпованими, породжує в широкого загалу сумніви в ефективності антикорупційної діяльності як такої і взагалі щодо ефективності захисту права судовими засобами. За таких умов створення ефективних механізмів подолання й попередження цього негативного явища в органах судової влади є найбільш складним елементом антикорупційної стратегії. Тому які складнощі (економічні, політичні) не виникали б у держави в цій царині, потрібно докладати максимальні зусилля, щоб такі стратегії якомога повніше втілювалися в життя. Процес цей тривалий, бо передбачає не лише створення відповідного правового фундаменту й достатньо високого рівня розвитку економіки України, а й змін у психології її громадян, для яких досі залишається характерним високий рівень сприйняття корупції як соціального явища (у тому числі й схильності до корупційних моделей поведінки) [1, с. 5-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам протидії корупції в Україні було присвячено наукові праці таких авторів, як М.В. Буроменський, О.М. Грудзур, З.Б. Живко, С.В. Кондратюк, М.І. Мельник, В.В. Побережний, М.А. Погорелький, О.В. Токар-Остапенко, В.І. Федорович та інші. Разом з тим, в умовах загострення суспільної уваги до протидії корупційним проявам у діяльності суду й усього механізму кримінального провадження, ці питання потребують додаткової розробки й

© Лобойко Л. М., Шило О. Г.,

205

Москвич Л. М., Глинська Н. В.,
Марочкін О. І., 2016

фокусування уваги дослідників на найбільш проблемних ділянках боротьби з корупцією.

Формування цілей. Метою цієї статті є наукове дослідження судоустрійних та кримінальних процесуальних аспектів протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Системність, як ключова ознака корупції, зумовлює нагальну потребу застосування таких же за масштабом системних засобів протидії, які можуть розглядатися як інструменти легітимізації публічної влади взагалі й судової зокрема. Не випадково розділ III публічно підписаної 27 листопада 2014 року під час відкриття першої сесії парламенту VIII скликання Коаліційної угоди про створення у Верховній Раді України більшості з назвою «Оновлення влади та антикорупційна реформа» було подано під девізом «Ми формуємо органи влади з професійних добросчесних людей» [2]. Виходячи з того, що категорія «добросчесність» належить до фундаментальних категорій науки етики, відображає суб'єктивну форму моралі та означає результат виявлення в поведінці особистості певних стійких позитивних моральних якостей, добросчесність судової влади може в найзагальнішому вигляді означати високоморальну характеристику її представників, діяльність яких спрямована на досягнення добра (блага) як для кожної окремої людини, так і суспільства загалом.

Низка наступних актів пакета «антикорупційних законів» підтвердила серйозність наміру щодо зменшення впливу корупції, зокрема у судовій владі. Так, Стратегією сталого розвитку України на період до 2020 року, яка затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, основною метою антикорупційної реформи визначено істотне зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України в міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції [3].

Досягненню мети має сприяти впровадження нових антикорупційних механізмів. Серед них – декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка добросчесності службовців і моніторинг їхнього способу життя. Подолання політичної корупції потребує докорінної реформи системи політичного фінансування. Важливим є використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних».

Зокрема, в Указі наголошується на необхідності створення ефективної інституційної системи запобігання й протидії корупції, чому має сприяти заснування Національного антикорупційного бюро України (для виявлення та розслідування корупційних злочинів вищих посадових осіб) і Національного агентства з питань запобігання корупції – для впровадження інструментів запобігання корупції та здійснення контролю за добросчесною поведінкою службовців (правил щодо конфлікту інтересів, декларування майна тощо).

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки серед інших визначено й

такі пріоритетні завдання та напрями, що стосуються протидії корупції серед суддівського корпусу:

п. 5.3.: підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності: розробка відповідних механізмів контролю за добросовістю, зокрема, надання суддями та членами родини суддів розширених декларацій про майновий стан, доходи та видатки, упровадження пропорційних санкцій за неподання або подання неповної чи недостовірної декларації, у тому числі через ефективну систему заходів щодо судді, який підозрюється в корупційних діях, чітке нормативне регулювання інституту функціонального імунітету судді;

забезпечення дієвого й ефективного розслідування корупційних та інших серйозних правопорушень, скоєних суддями;

передача органам, що відповідають за формування суддівського корпусу й притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, права надання згоди на вжиття запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням волі судді;

удосконалення існуючих етичних правил поведінки судді та підвищення обізнаності про них серед суддів;

практична імплементація диференційованої системи видів дисциплінарних стягнень з урахуванням принципу пропорційності, перегляд строків давності притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, удосконалення порядку здійснення дисциплінарного провадження та створення механізму унеможливлення участі особи, щодо якої здійснюється розслідування, у прийнятті судових рішень, створення ефективного механізму оскарження рішень органів, що здійснюють дисциплінарні провадження щодо суддів;

установлення вичерпного переліку підстав або обставин, за наявності яких може бути прийнятий висновок про необхідність звільнення судді з посади;

розробка інструментів внутрішнього контролю, у тому числі впровадження інституту "суддівського досьє", удосконалення нормативно-правової бази, що регулює статус та повноваження служби дисциплінарних інспекторів.

П. 5.10.: підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції:

розробка внутрішніх механізмів підвищення відповідальності й протидії корупції в судовій системі та органах прокуратури;

проведення досліджень, аналіз управління ризиками для виявлення злочинів і розробка заходів їхнього попередження;

удосконалення матеріальної та процесуальної законодавчої бази для наближення українського законодавства до Acquis ЄС у секторі кримінальної юстиції, особливо законодавства у сфері боротьби з організованою злочинністю, зокрема розробка дієвих механізмів і процедури повернення доходів, отриманих злочинним шляхом;

розширення співпраці між органами розслідування злочинів на державному та міжнародному рівнях, у тому числі розширення співпраці з

Європейським бюро судової співпраці, іншими установами та країнами - членами ЄС [4].

Отже, антикорупційна реформа та судова реформа знаходяться в пріоритетах загальнодержавної політики на короткострокову перспективу. Безумовно, підкреслимо, що на розвиток правових, політичних, економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших процесів, що відбуваються в Україні на шляху її інтеграції та становлення як демократичної, соціальної, правової держави, дестабілізуючий вплив справляють численні негативні прояви в діяльності представників судової влади. Передусім маємо на увазі корупцію серед суддівського корпусу. Це негативне явище має глибокі історичні корені й створювало проблеми для суспільств з давніх-давен. Поширена в усіх державах світу, корупція в Україні проникла абсолютно в усі сфери суспільного життя, спричинивши в більшості з них серйозні проблеми чи навіть критичні стани. Вона має особливі прояви і форми, які виявляються в специфіці створення різноманітних корупційних взаємозв'язків [5, с. 65-74].

Передувати створенню ефективних державних механізмів протидії корупції повинен аналіз типових (можливих) проявів корупції, характерних саме в судовій владі.

Задля однозначного трактування понять, що використовуватимуться нами далі в контексті дослідження зазначеного питання, доцільним убачається загальний аналіз етимології поняття «корупція». У юридичному словнику Генрі Блека поняття «корупція» розглядається як «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи й правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які суперечать обов'язкам і правам інших осіб [6, с. 14].

Національний енциклопедичний підхід до тлумачення досліджуваного нами поняття дещо узагальнює його змістовне наповнення, визначаючи корупцію як «одну з форм зловживання владою, пов'язаною з підкупом посадових осіб» [7, с. 308].

Показовим є й визначення корупції, наведені в міжнародних правових актах, адже вибір Україною курсу на інтеграцію в Європу, транснаціональний характер корупції зумовлює необхідність орієнтуватися під час розроблення антикорупційного законодавства на міжнародно-правові документи й практику протидії зазначеному феномену [8, с. 1-6].

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією визначає останню як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [9]. Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 році, характеризує корупцію крізь призму трьох її основних складових:

1) пропозиція чи надання, вимагання або прийняття якої-небудь неправомірної переваги, у тому числі такої, яка зроблена навмисно;

2) будь-яка неправомірно надана перевага включає в себе як матеріальну вигоду, так і переваги нематеріального характеру;

3) корупційні діяння можуть учинюватись як особисто, так і через посередників.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року [10] як корупційні кримінальні правопорушення зазначає: а) дачу хабара (умисне вчинення обіцяння, пропонування чи дача будь-якою особою прямо або опосередковано будь-якої неправомірної вигоди зазначеним у Конвенції суб'єктам корупції для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання наданих їм повноважень); б) одержання хабара (умисне вчинення вимагання чи одержання зазначеними в Конвенції суб'єктами корупції прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної вигоди для себе особисто чи для інших осіб або прийняття пропозиції чи обіцянки такої вигоди з метою виконання чи невиконання наданих їм повноважень (можливо, й у приватному секторі); в) посередництво; г) відмивання доходів, отриманих від правопорушень, пов'язаних з корупцією; д) правопорушення, пов'язані з бухгалтерським обліком. На відміну від антикорупційного законодавства України, окреслюючи сферу корупції, Конвенція визнає її наявність і у приватному секторі, однак щодо цього положення вона містить застереження (ст. 37) [11].

Що стосується доктринальних підходів до аналізованої категорії серед зарубіжних учених, у цілому їхні погляди близькі до національних підходів. Скажімо, учений з Оксфорду К. Фрідріх під корупцією розглядає поведінку, що відхиляється, поєднується з приватною мотивацією й означає, що приватні (індивідуальні, групові) цілі досягаються за публічний рахунок [12, с. 15]. Ще в середині минулого століття Дж. Най підкреслив, що корупція – це поведінка, що відхиляється від формальних обов'язків публічної ролі під дією приватних матеріальних чи статусних цілей або порушує правила, які забороняють окремі види стосовно приватного впливу [13, с. 417-427].

Узагальнюючи викладене, на нашу думку, корупція в судовій системі може бути визначена, як використання суддями й посадовими особами, які здійснюють адміністративне управління судовими органами, своїх організаційних і владних повноважень у супереччя установленим Конституцією й законодавством норм їх функціонування. Вона має свою специфічність, оскільки у випадку одержання неправомірної вигоди в обмін на застосування своїх владних повноважень суддя виносить рішення або вирок від імені держави й таким чином *фактично прикривається нормою права*.

Ще однією з особливостей корупції в судових органах є її *латентність*, за якої практично виключається ситуація, коли суддя сам особисто натякає на пропозицію йому якоїсь неправомірної вигоди й отримує її від безпосередньо заінтересованої особи.

Інша риса судової корупції полягає в її *корпоративності*, якою можна пояснити майже відсутність кримінальних проваджень за фактами цього явища в судах.

Очевидним фактом є те, що ступінь дотримання законності в судовій сфері визначається не стільки законодавчими заборонами та суворістю юридичної відповідальності, скільки особистісними моральними настановами самих суддів. Відтак, у світлі судової реформи, задля забезпечення успішного функціонування судової влади в державі виникає питання про встановлення адекватного режиму відповідальності суддів за недоброчесну поведінку та дійового механізму її втілення.

Гостро засуджуючи корупцію та інші негативні прояви судової влади, суспільство в усі часи, а в новітні – можливо, як ніколи, потребує відповідальної, справедливої, гуманної, небайдужої до людей, здатної й готової чесно, гідно, сумлінно, законно виконувати свої завдання й функції, тобто доброчесної судової влади. Виходячи з того, що категорія «доброчесність» належить до фундаментальних категорій науки етики, відображає суб'єктивну форму моралі та означає результат виявлення в поведінці особистості певних стійких позитивних моральних якостей, доброчесність судової влади може в найзагальнішому вигляді означати високоморальну характеристику її представників, діяльність яких спрямована на досягнення добра (блага) як для кожної окремої людини, так і суспільства загалом.

Багатоаспектний аналіз питань доброчесності судової влади, проведений на міждисциплінарному просторі загальних та галузевих філософських, політичних, управлінських та юридичних дисциплін, свідчить про широкі можливості сучасної науки в її прагненні відповідати потребам практики, зокрема сприяти відновленню та підвищенню рівня довіри суспільства до влади та забезпеченню в процесі її реалізації дії високих моральних принципів. Разом із цим, незважаючи на вагомий науковий внесок у розробку морально-етичного аспекту здійснення судової влади, корупція та інші прояви недоброчесності її представників продовжують поширюватися в Україні, набуваючи ознак системності. Це зовсім не означає, що зусилля вчених на шляху вирішення цих проблем виявилися марними. Причина, певно, лежить у природі самої влади, яка ніколи, про що свідчить історичний досвід, не буде позбавлена подібних негативних проявів. Засада доброчесності має бути практично впроваджена в процеси набуття та реалізації повноважень судової влади України та їх представників. Високий рівень доброчесності необхідно забезпечити в роботі Конституційного Суду України, як інституту, на який покладено функції тлумачення конституції та інших законодавчих актів. На нашу думку, цього можна досягти шляхом піднесення вимоги доброчесності судової влади до рівня принципу її організації та здійснення. Цей принцип має бути закріплено в Конституції й законах України та реалізований у відповідних їм підзаконних нормативно-правових актах. Певно, що нормативно-правове регулювання зазначеного принципу передбачатиме посилення вимог до моральних та морально-психологічних якостей осіб, уповноважених на виконання судових функцій держави. Це потребуватиме ґрунтовного теоретичного та емпіричного дослідження переліків

професійно важливих здібностей та моральних якостей осіб, які прагнуть займатися правосуддям, а також вироблення сучасних правових механізмів застосування відповідних переліків при обранні чи призначенні таких осіб на посади [14, с. 60].

Отже, для належного забезпечення права людини на правовий захист, надзвичайно важливим фактором є дотримання суддями в процесі реалізації правосуддя не тільки норм права, а й моралі. Проте можна вважати, що суддя є застрахованим від корупційних впливів тільки у випадку, якщо він буде свою діяльність на основі внутрішнього переконання в неприпустимості корупційної поведінки. У цьому контексті викликає занепокоєння можливий дисбаланс між цінностями, що керують поведінкою судді та сучасними умовами професійної діяльності, які з одного боку характеризуються напруженістю, динамічністю, протидією тиску зі сторони високопосадовців, з іншого боку - збереженням факторів корупційного впливу.

Тому перейдемо до визначення й вивчення основних чинників, що детермінують корупційні процеси в судових органах, що дозволить сформулювати пропозиції, спрямовані на попередження делегітимації судової влади. Фахівці виокремлюють соціально-економічні, політичні, соціально-психологічні й правові чинники, детермінуючі такі процеси [15, с. 47-58]. Так само правові чинники можна класифікувати на 2 групи - об'єктивні й суб'єктивні.

Об'єктивні пов'язані з недосконалістю законодавства, що регламентує проходження справи скрізь судову систему. Ідеться про такі правові засади судочинства, як-то: (а) неточність існуючих у законі формулювань, зумовлених недосконалістю законодавчої техніки, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й до різного використання оціночних понять; (б) брак єдиних стандартів правової технології забезпечення якості судових рішень; допустимість дискреційних повноважень, непрозорість механізму прийняття певних процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій; (в) недоліки в організації діловодства в суді в питаннях розподілу справ між суддями, направлення рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також ужиття інших організаційних заходів; (г) недоліки правової регламентації статусу суддів і працівників суду, особливо стосовно зобов'язань суддів щорічно подавати для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру.

Суб'єктивні чинники, що детермінують корупційні процеси в судовій владі, пов'язуються з низьким рівнем професійної культури загалом і правової, зокрема, з правосвідомістю носіїв владних повноважень - суддів, а також працівників апарату суду. У цьому аспекті ключовою засадою протидії корупції вбачається оптимальна кадрова політика в суді, а саме: (а) упровадження ефективного оцінювання наявних професійних якостей у кандидата на ту чи іншу посаду в суді з висновком про можливість учинення ним корупційного правопорушення чи схильність до цього; (б) використання ефективного внутрішньосистемного й зовнішнього

контролю за професійністю діючих кадрів; (в) утілення в життя відповідних стандартів професійної поведінки; (г) наявність дієвої системи підвищення кваліфікації (професійної якості) суддів і працівників суду та ін.

З точки зору зручності для аналізу існуючі (можливі) корупційні практики в судовій владі можуть бути поділені на 2 групи. Це корупція при здійсненні судочинства й корупція, що має місце при організаційному забезпеченні роботи суду.

Як уже наголошувалось, авторитет судів не може ґрунтуватися тільки на формальних засадах їх діяльності. Перш за все він досягається суспільною довірою до правової та громадянської, а отже, справедливої позиції суддів, що впливає із судових рішень і дій осіб, які займають адміністративні посади в судах. Будь-які потворні, принизливі, підступні чи аморальні вчинки й рішення ніколи не будуть сприяти підвищенню довіри населення до судової влади. Саме тому до організаційно-правових засад усунення передумов для корупційної практики в процесі здійснення судочинства можуть бути віднесені: ефективний громадський контроль за відправленням правосуддя, публічність діяльності й відкритість судової влади. Іншими словами, забезпечення максимальної доступності судових рішень, широке використання інституту участі народу в здійсненні судочинства, гласність судового процесу є не тільки механізмами взаємодії судової влади й суспільства, інструментами легітимації судової влади (про що вже йшлося раніше по тексту), а й гарантіями попередження корупції в судочинстві.

Як свідчить дисциплінарна практика суддів, до основних корупційних практик у судочинстві належать: неповідомлення всіх учасників судового процесу, які беруть участь у судовому розгляді, про дату й місце судового розгляду, а також незалучення до справи третіми особами суб'єктів, чий права або інтереси вочевидь буде зачіпати судові рішення; безпідставна відмова учасникові процесу в ознайомленні з матеріалами справи чи в здійсненні повного фіксування судового засідання; фальсифікація протоколу судового засідання; умисне невнесення до протоколу судового засідання певних свідчень від осіб, які брали участь у засіданні, якщо ці свідчення мали важливе значення для об'єктивного вирішення спору; знищення матеріалів звукозапису; прийняття ухвали про забезпечення позову, якщо застосування відповідних заходів не є необхідним, обмежує права й свободи особи або якщо при цьому має місце заздальгедь вирішення питань, пов'язаних з розглядом справи по суті; прийняття до розгляду й розгляд справи з порушенням правил підсудності, установлених процесуальним законодавством; порушення правил внутрішнього розподілу справ у суді відповідно до спеціалізації суддів; вирішення в судовому рішенні питань, що вже вирішені в іншому судовому рішенні, що набрало законної сили [16].

Серед питань організації судового процесу, які із самого початку були спрямовані на зменшення корупційних ризиків, є скорочення процесуальних строків. Автори Закону України «Про судоустрій і статус суддів» анонсували останнє як один із способів подолання судової тяганини,

а саме: строки розгляду справ у кожній інстанції не повинні перевищувати місяця-двох, а в деяких категоріях справ – 20, 15 чи навіть 5-ти днів. Однак, як показує практика, при значному суддівському навантаженні, вимога дотримання передбачених строків судового провадження призводить до порушення процесуальних прав сторін і поверхневого розгляду справ. У результаті Україна має на сьогодні швидке, але неякісне правосуддя і, як наслідок, обгрунтовані передумови для корупційної практики – сотні тисяч скарг до Вищої ради юстиції про порушення строків розгляду справ, яка отримала право з їх допомогою маніпулювати суддями. Не допомагає в цій ситуації ані скорочене провадження в адміністративному судочинстві, ані заборона апеляційним судам повертати справи на новий розгляд, ані інші закладені в законі механізми, спрямовані на розвантаження судів.

Як відзначалося вище, одним з механізмів попередження корупції визнається запобігання та врегулювання конфліктів інтересів. У багатьох країнах саме «органами з виявлення конфлікту інтересів» називаються органи протидії корупції. Наприклад, у деяких країнах-членах ЄС виявленням конфлікту інтересів займаються незалежні органи влади – Конституційний Суд у Португалії, Бюро по боротьбі з корупцією в Латвії, адміністративні суди в Чехії, або спеціалізовані органи – Комісія з питань вирішення конфліктів інтересів у Хорватії, Офіс з питань конфлікту інтересів в Іспанії. У європейській законодавчій практиці «конфлікт інтересів» визначається як конфлікт між державними обов'язками та приватними інтересами державної посадової особи, у якому пов'язаний з приватними можливостями інтерес державної посадової особи може негативно впливати на виконання нею своїх посадових обов'язків.

В основі конфлікту інтересів лежить конфлікт між законом й особистою зацікавленістю, між етично правильним й етично неправильним з точки зору суспільної моралі, професійної етики. Конфлікт інтересів є внутрішньо особистісним конфліктом державного службовця, який виникає через наявність у нього корисливого прагнення скористатися владою з порушенням норм професійної етики [17, с. 8-10]. Зазвичай наслідком конфлікту інтересів є отримання носієм влади вигоди особисто для себе чи своєї родини всупереч інтересам держави. Саме цей момент є головним при визначенні поняття корупції, тому часто конфлікт інтересів отожднюється з нею. Однак конфлікт інтересів і корупція не тотожні. Іноді конфлікт інтересів може існувати за відсутності корупції й навпаки. Проте зауважимо, що в більшості випадків корупція виникає тоді, коли особистий інтерес негативно впливає на результат роботи державного службовця. З огляду на це питання щодо попередження конфліктів інтересів часто розглядається як складова ширшої політики з попередження та боротьби з корупцією.

Здійснений аналіз процесуального законодавства свідчить про неповне нормативне визначення процедури регулювання конфлікту інтересів у суддівській роботі, що керується єдиною чітко сформульованою вимогою, – згідно із законом судді зобов'язані брати самовідвід, коли в розгляді певної справи можна засумніватися в їхній об'єктивності. Разом з тим суддя має визначити, чи має він особисто або члени його родини, родичі, друзі чи

особи (організації), з якими в нього були або є спільні ділові чи інші відносини, будь-яка зацікавленість у справі, що розглядається. Крім того, норму Конституції України, де йдеться про заборону висловлювати суддям власну думку щодо винності осіб до оголошення вироку, також певною мірою можна зарахувати до регулювання конфлікту інтересів.

Зважаючи на особливу ситуацію в Україні, ці загальні положення необхідно більше конкретизувати. Так, для попередження корупції серед суддівського корпусу, на законодавчому рівні доцільно визначити заборону обіймати посаду голови суду тій особі, у якої дружина або чоловік, а також близькі родичі (батьки, брат, сестра, діти) працюють суддею цього ж суду, коли будь-хто з них обіймає посаду голови апеляційного суду – заборону працювати суддею в судах цієї області, а відповідно до інших судів вищої ланки – суддею в Україні.

Окрім порядку процесуального законодавства, найбільш ефективними в регулюванні конфлікту інтересів, пов'язаних з недоброчесністю серед суддівського корпусу, повинні бути етичні стандарти.

Уважаємо, що для запобігання корупційних проявів у процесі судочинства доцільним буде запровадження відповідних організаційно-правових заходів, що полягають передусім у внесенні змін до Законів України «Про судоустрій та статус суддів»: (а) щодо обов'язкового розміщення на загальнодоступних офіційних Інтернет-порталах щорічної інформації про кількість і категорії розглянутих справ окремими судами, кожним суддею цих судів із зазначенням кількості скасованих чи змінених рішень та ухвал, підстав скасування чи зміни останніх, а також наявності порушень дисциплінарних проваджень і прийнятих рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; (б) стосовно запровадження уніфікованої конструкції “конфлікт інтересів у сфері правосуддя” як ситуації, за якої пряма чи непряма особиста заінтересованість судді впливає (або може вплинути) на неупереджене й об'єктивне виконання ним судових функцій або при існуванні загрози виникнення протиріччя між особистою заінтересованістю судді й законними інтересами сторін судового процесу – фізичних, юридичних осіб чи держави; (в) одним з випадків конфлікту інтересів у сфері правосуддя передбачити недопущення перебування на посадах судді й голови суду вищої інстанції цієї юрисдикції осіб, які є родичами чи свояками, і неприпустимість розгляду місцевими судами справ за участю особи, яка є головою апеляційного суду цього ж апеляційного округу; (г) щодо запровадження в судах офіційної уніфікованої загальнодоступної системи про рух справи в суді через мережу Інтернет з вірогідною заборонаю розголошення відомостей, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу; (д) визначення права особи на законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення як основоположний принцип судочинства.

Що стосується організаційно-правових засад попередження корупції при організаційному забезпеченні судової діяльності, слід особливо відзначити введення в судах системи автоматизованого розподілу справ між

суддями, що здійснюється на випадковій основі під час реєстрації в суді кримінальних справ, позовних заяв, заяв, клопотань, скарг, інших документів, які можуть бути предметом судового розгляду. При визначенні персонального складу суду для розгляду конкретної справи за допомогою такої системи враховується черговість, ступінь завантаженості, спеціалізація кожного судді й вимоги процесуального закону щодо складу суду. Проте, як свідчить практика, використання автоматизованого розподілу справ між суддями не стало панацеєю від корупційних ризиків, зокрема, має місце несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу, від чого не застрахований будь-який програмний продукт. Для попередження можливості стороннього втручання в роботу такої системи пропонуємо низку механізмів технічного захисту, як-то, використання в переліку суддів не їхніх прізвищ, а певних порядкових номерів, що відобразатимуть їх навантаження на поточний момент; щоденну зміну порядкового номеру суддів у списку, серед яких розподіляються справи тощо.

З утіленням у судову практику автоматизованої системи розподілу справ між суддями хоча й була виключена можливість участі суддів і голови суду в розподілі справ, однак остаточно не усунуто випадки, коли голови судів або їх заступники продовжують використовувати адміністративні механізми тиску на суддів, а саме: маніпулювання ними при вирішенні питань про відпустки, забезпечення їх житлом тощо. При цьому голови судів зазвичай не несуть ніякої відповідальності за прийняття незаконних рішень суддями того суду, який вони очолюють. На наше переконання, превентивним заходом у цій ситуації є запроваджене 8 квітня 2014 року та підтримане новою редакцією Закону України "Про судоустрій та статус суддів" (2015 р.) положення про обрання суддів на адміністративні посади в судах шляхом таємного голосування суддями відповідного суду, що певною мірою зможе убезпечити останніх від неправомірного тиску на них з боку суб'єкта, схильного до корупційних діянь.

Актуалізується питання професійної якості особистих характеристик суддів, що поєднується з високим рівнем правосвідомості, з професійною мужністю й усвідомленням особистої відповідальності за прийняте рішення. На наше переконання, існують чотири основні цінності для професійної діяльності судді. Це доброчесність, чесність, об'єктивність та неупередженість. Суддя є доброчесним, якщо він ставить обов'язки судді понад особисті інтереси; чесність означає правдивість і відкритість, об'єктивність надання інформації та прийняття рішень на підставі ретельного аналізу матеріалів, і неупередженість у наших реаліях це, передусім, у своїй діяльності бути незалежним від будь-яких політичних впливів. Корупція це, власне, той негативний чинник, який нівечить усі визначені цінності. Ризики корупції можуть виникати навіть на етапі відбору та призначення (обрання) суддів, як деякі умови та правила, що за певних обставин можуть ставати корупціогенними. Упродовж відбору та призначення суддів з'являються корупційні ризики, які залежать від

нормативного регулювання цього процесу, а також від соціальної практики його реалізації.

Корупція та інші службові зловживання в органах судової влади України вказують на недостатній рівень добросочесності, адже в такій поведінці проявляються негативні моральні та морально-психологічні якості цих осіб. Зокрема, це їх корислива чи інша особиста зацікавленість у виконанні державних функцій; «готовність до корупційних зловживань»; «поблажливе ставлення до фактів корупції» [18, с. 33], правовий нігілізм; безвідповідальне ставлення до реалізації своїх повноважень; небажання вдосконалювати власний моральний і професійний рівень; схильність до обману, лицемірства; нездатність самостійно приймати рішення; нездатність протистояти впливу, тиску, спокусі тощо. Очевидно, такі характеристики державних осіб є несумісними із зайняттям будь-яких посад у політиці та на державній службі. З огляду на це перелік таких характеристик має бути закріплений на нормативно-правовому рівні щодо кожного кандидата на посаду судді й доповнювати перелік професійно важливих здібностей і моральних якостей осіб, які прагнуть займатися суддівською практикою. Це сприятиме більш справедливій процедурі обрання чи призначення таких осіб на посади судді.

Аналізуючи законодавство України стосовно вимог до кандидатів на посаду судді, можна зробити висновок про існування певних прогалин і колізій, через які можуть виникати ризики корупції. Такий стан справи негативно позначається на якісних характеристиках суддівського корпусу, що, урешті-решт, погіршує ставлення до судової влади та вимагає сумніватися в її добросочесності.

Отже, логічним вважаємо висновок про потребу попередження проникнення в суддівську професію осіб, схильних до вчинення корупційних практик. Одним з необхідних складників у цьому процесі є запровадження етичних стандартів судової діяльності.

Етичні вимоги, що ставляться до суддів у різних країнах, вишлювають з міжнародних і національних документів. Аналіз міжнародної практики дозволяє назвати такі вимоги, обов'язки й обмеження для суддів: (а) наявність високих моральних якостей; (б) вимога так званої попереджувальної поведінки як при виконанні професійних обов'язків, так і поза службою, щоб не тільки не допустити порушень, а й не визвати підозру в порушенні; (в) обмеження або заборона на отримання винагород і подарунків; (г) обмеження або заборона щодо одночасного заняття й політичною чи будь-якою іншою діяльністю.

Етичні положення, зазначені в корпоративних кодексах, відіграють двояку роль: (а) дають змогу суддям оцінювати свої дії в повсякденному житті й під час відправлення правосуддя, зв'язати їх з вимогами високого престижу своєї професії, і (б) служать єдиною системою критеріїв при оцінюванні різних аспектів поведінки судді з боку уповноважених органів у випадку оскарження його дій як таких, що порушують Присягу.

Отже, можемо стверджувати, що головним у регуляції поведінки суддів є етичні стандарти суддівської професії, завдяки яким: (а) судді мають можливість оцінювати свої дії в повсякденному житті та під час здійснення судової діяльності, додержуючись суспільних вимог у своїй професії; (б) уповноважені органи можуть користуватись єдиною системою критеріїв для оцінки різних аспектів поведінки судді.

У нашій країні до цього часу все ще не визначено конкретні етичні стандарти судочинства та яким чином забезпечити їх реальне втілення в судову практику: (а) у Конституції України немає моральних вимог, що висуваються до суддів; (б) у Законі України "Про судоустрій статус суддів" зазначено фрагментарні положення, що стосуються суддівської етики. Зокрема, для визначення, чи відповідає наявний рівень життя та майно судді і членів його родини отриманим ними доходам, щодо судді здійснюється моніторинг способу життя згідно із законом. За результатами моніторингу здобута інформація вписується в досьє судді.

Найпершою засадою етичного регулювання суддівської поведінки повинен бути Кодекс професійної етики судді, який ухвалений суддями для дотримання в поведінці суддів сучасних етичних стандартів їхньої професії, та не став дійовим засобом регулювання. Загальність і розпливчастість у формулюванні деяких положень, закріплених у Кодексі, значно ускладнюють його застосування. Серед головних проблем у регламентації етичних вимог до етичної поведінки суддів доцільно виокремити: (а) повільність у визначенні етичних правил поведінки суддів. Така недолугість у роботі призвела до формалізму прийнятих норм та стихійного створення інших корпоративних стандартів, що не завжди є позитивним. Так, зокрема, існує практика "узгодження" з суддями апеляційних судів тих рішень, що приймаються суддями місцевих судів; (б) нечітке та загальне визначення положень, записаних у Кодексі професійної поведінки судді, що значним чином є причиною безгрунтовних запозичень з досвіду інших держав, насамперед країн англосаксонської системи права. Наприклад, у ст. 12 Кодексу професійної етики судді зазначено: "суддя має докладати всіх зусиль, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною"; (в) відсутність формулювання в Кодексі та Законі понять, які мають велике значення для фактичного впровадження етичних стандартів, а також потрібних роз'яснень таких понять. Наприклад, поняття "проступку, що порочить звання судді" може змусити сумніватися в його об'єктивності, незалежності та неупередженості; (г) незадовільний рівень застосування норм Кодексу професійної етики судді в роботі суддів та в практиці органів суддівського самоврядування.

Подолати ці негативні моменти можливо, наприклад, за рахунок конкретизації його приписів і включення до структури відповідних коментарів щодо кожного з положень. Брак у тексті Кодексу роз'яснень до статей пояснюється прийнятою в Україні юридичною технікою складання законодавчих актів, згідно з якою коментар не є частиною нормативного акта. Уважаємо, такий коментар Кодексу професійної етики судді конче потрібен і може бути розроблений на підставі узагальнення практики його застосування.

Зауважимо, що досі бракує законодавчого закріплення етичних вимог до кандидатів у судді й механізму їх установа. На нашу думку, запровадження механізму оцінювання відповідності особистих якостей кандидата на посаду судді загальним етичним засадам суддівської професії сприятиме попередженню проникнення до корпусу суддів осіб, схильних до корупційних проявів.

Для підвищення ефективності контролю за моральним обличчям судді доцільно вдосконалити правову регламентацію роботи служби дисциплінарних інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Зважаючи на особливості її діяльності, до її складу треба обирати юристів з бездоганною репутацією, необхідними знаннями й досвідом практичної діяльності на посаді судді, адвоката або прокурора не менше 10-ти років. Умови їх роботи мають сприяти ефективності виконання ними своїх обов'язків щодо своєчасного виявлення корупційних дій у судовій системі й оперативного вжиття заходів для усунення від посади суддів, які їх учиняють.

Також слід звернути увагу на удосконалення правової регламентації загальних кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади суддів. Як зазначає О.В. Гончаренко, першою письмовою згадкою про існування вимог до кандидата на посаду судді є текст указу фараона Хоремхеба середини XIV ст. до н.е. За словами вченого, указ містив перелік критеріїв відбору на посаду судді: «небагатомовні, добропорядні, розсудливі, мають слухати царя й дотримуватися законів». Мета діяльності суддівського корпусу за цим указом була сформульована як «утихомирювання конфліктуючих і непокірних» [19, с. 17-18]. Зазначимо, що наявність відповідних державних формацій, наділені функціями судової адміністрації простежуються ще в часи Київської Русі. Подібними функціями наділялися кошовий отаман, писар, військовий осавул, довбищ, паланковий полковник у козацькі часи.

Особливої уваги подібним питанням надавалося й за часів Гетьманату. Так, згідно із Законом про утворення Державного Сенату від 8 липня 1918 року, до кандидатів у судді до цієї вищої судової інстанції висувалися надзвичайно високі вимоги: мати вищу юридичну освіту, перебувати не менше як 15 років на посадах судового слідчого, товариша прокурора окружного суду або адвоката чи мати відповідний науковий ступінь з юридичних наук. Міністр юстиції вносив подання щодо кандидата до Ради Міністрів, яка попередньо його розглядала. Після схвалення кандидатури Радою Міністрів гетьман Павло Скоропадський призначав своїм наказом цю особу суддею [20].

Очевидно, що специфіка судової діяльності потребує спеціальної підготовки кандидата. Суддя, який має низький рівень професійної кваліфікації, передусім буде об'єктом для прямих корупційних дій і маніпулювань з боку сторін (серед зовнішніх проявів можуть бути такі поширені в країні ситуації, як підготовка проектів судових рішень адвокатами замість суддів, призупинення судового засідання з метою ознайомлення судді з текстом нормативного акта тощо).

Необхідність певного стажу роботи в галузі права є неодмінною вимогою перед кандидатом на посаду судді. Проте невизначеність у законі критеріїв віднесення деяких видів діяльності до «роботи в галузі права» призводить до незаагоджених дій під час визнання кваліфікаційними комісіями суддів певних видів діяльності як юридичної практики (зокрема здійснення обов'язків депутата органів місцевого самоврядування, викладацька діяльність). Нерідко здобуття потрібного стажу в юридичній практиці має формальний характер (наприклад, до необхідного стажу роботи в галузі права додається період перебування в частково оплачуваній або додатковій відпустці по догляду за дитиною, інших відпустках згідно із чинним трудовим законодавством). Унаслідок чого такий «стаж роботи в галузі права» не відповідає вимогам щодо професійного досвіду майбутнього судді.

У цьому аспекті корисним буде досвід Польщі. Кандидат на посаду судді, який уже має базову юридичну освіту, проходить професійне навчання в Національній школі судочинства. Таке навчання охоплює два етапи:

- 1) загальна підготовка. Триває 12 місяців відповідно до обраної кандидатом програми. Після кожного з етапів навчання, кандидат на посаду судді повинен пройти обов'язкову практику в загальних судах, прокуратурі або інших установах, пов'язаних з діяльністю суду;

- 2) професійна підготовка. Триває 48 місяців.

Після закінчення навчання кандидат на посаду судді отримує право подати заявку на заміщення вакантної посади в районному суді [21, с. 1-7].

В аналізованому контексті існує й інша проблема. Зокрема, відповідно до пп. 3 п. 2. ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді отримати рекомендації не можуть ті громадяни, які мають не зняту чи непогашену судимість. У цій ситуації формулювання «які мають не зняту чи непогашену судимість» суперечить вимогам до судді, адже факт учинення будь-якого злочину є несумісним з етичними нормами. У цьому законодавчому положенні більш доцільним і правильним було б таке визначення: «які були засуджені за вчинення злочину, за винятком реабілітованих».

У сучасній вітчизняній та зарубіжній науковій і публіцистичній літературі часто надаються докази в необхідності законодавчої формалізації психічних та фізичних вимог до кандидата на посаду судді (у тому числі створення психограми кандидата [22, с. 110-120]). Проте зазначимо, реалізація таких пропозицій вимагає відповідального ставлення до формулювання оптимальної (формальної) моделі професіограми судді, заснованої на аналізі вимог професії до особистих, професійно-важливих якостей судді, що виключить можливі корупційні ризики під час відбору суддів.

У законодавстві України немає вимог щодо стажування кандидата на посаду судді в місцевому суді помічником судді, що не дає можливості з'ясувати його професійність і моральні якості.

Кваліфікаційна астація претендентів на посаду судді відбувається у формі відбіркового іспиту (ст. 69 Закону «Про судоустрій і статус суддів»). Проте відсутні проведення співбесіди або тестів з кандидатами на посаду судді на тему професійної етики суддів, виявлення та розв'язання конфлікту

інтересів та інших питань, що мають велике значення для попередження корупційної поведінки. Також не визначено законодавством форму й коло питань співбесіди з кандидатом на посаду судді, способи її фіксації та аналізу.

8 червня 2015 року у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України відбувся круглий стіл, на якому було презентовано звіт за результатами дослідження кваліфікаційних вимог для кандидатів на посаду судді. Дослідження проводилося Комісією спільно з Міжнародною громадською організацією «Універсальна екзаменаційна мережа» за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя». Аналіз практики здійснювався у два етапи методом опитування: близько 1200 суддів пройшли анкетування. Під час аналізу з'ясувалися кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду судді та найбільш актуальні й бажані для діючих суддів теми для підвищення кваліфікації.

Перший етап, який проводився у 2013 році, було присвячено дослідженню кваліфікаційних вимог до суддів цивільної й кримінальної спеціалізації, а другий, який відбувався у 2015 році – кваліфікаційним вимогам до суддів адміністративної й господарської спеціалізації. Під час обох етапів також з'ясувалося ставлення суддів до переліку особистих і моральних якостей кандидата на посаду судді та методів їх визначення, оцінки та визначенню важливості й критичності особистих морально-психологічних якостей кандидатів. Також було проведено дослідження з оцінки особистих і морально-психологічних якостей, які можуть виявлятися шляхом письмового тестування [23]. Проте, на нашу думку, це питання залишається дискусійним, адже переліку особистих і моральних якостей законодавець не визначив.

Прогаляни в нормативній регуляції вимог до кандидатів на посаду судді та процедур відбору та призначення суддів згодом стають інституційним підґрунтям для ситуацій формулювання “складних форм корупційної поведінки”: (а) „суддя-утриманець” – суддя, який щомісяця одержує певну грошову суму або якісь блага від будь-кого для допомоги при виникненні проблем, що потребують судового “утручання”; (б) „суддя-садженець” – суддя, який залежить від осіб (народних депутатів, бізнесменів), що, користуючись недосконалістю процедур призначення суддів на посаду, сприяють проходженню на посаду таких суддів, які в подальшому мають вплив на прийняття “потрібних” судових рішень [24, с. 21]. Кар’єра таких суддів може стрімко зростати, а захист інтересів осіб, які забезпечили їхню службу кар’єру – дуже активним.

Отже, є підстави твердити, що на добросовісність суддів треба звертати увагу вже під час їхнього відбору та призначення (обрання). Для цього необхідно подвоювати вимоги до кандидатів на посаду судді, а також удосконалювати порядок відбору й призначення суддів, здійснювати контроль за профвідповідністю суддів постійно протягом усього часу перебування на посаді.

Серед найвпливовіших корупціогенних чинників можна назвати також економічні. На законодавчому рівні регламентовано засади й порядок

фінансування судів, де законодавець передбачив участь органів судової влади в бюджетному процесі, які забезпечують фінансування судів з Державного бюджету. Суть цих засад зводиться до того, що фінансування судів повинно здійснюватись у повному обсязі, згідно з відповідними статтями видатків бюджетної класифікації, а уряд не має права зменшувати такі видатки залежно від надходження коштів у дохідну частину Держбюджету. Однак у Законі не міститься механізму дотримання цих положень. Тому вважаємо за доцільне (а) передбачити можливість безакцептного списання обсягів фінансування у випадках ненадходження таких коштів у встановлений строк і (б) закріпити вимогу, відповідно до якої зменшення розміру видатків бюджетних коштів на наступний фінансовий рік менше ніж на 5% від затвердженого розміру в поточному році може мати місце тільки за згодою з'їзду суддів України (Ради суддів України).

Певний корупційний ризик закладено й у норму, що регламентує процедуру визначення сум видатків з Державного бюджету України на поточний фінансовий рік. Зараз цими питаннями займаються органи виконавчої влади за участю органів судових. Так, голова Державної судової адміністрації України у встановлений законодавством строк повинен подати до Кабінету Міністрів України заявку стосовно фінансування судів загальної юрисдикції й органів суддівського самоврядування. При складанні такої заявки важливу роль відіграв би підрахунок середньої вартості розгляду кримінальної чи цивільної справи, з урахуванням цього потрібно визначати вартість правосуддя в цілому, що дозволить за допомогою такого орієнтиру обґрунтувати потреби судів у коштах при їх матеріальному забезпеченні. Указану заявку попередньо належить узгодити з Головою Верховного Суду України й схвалити з'їздом суддів України (Радою суддів України). Крім того, бажано було б доповнити цей Закон положенням щодо участі голови ДСА у процесі обговорення проекту Держбюджету й у Верховній Раді України, особливо, якщо при його складанні не були повністю враховано бюджетні запити судової влади.

Щодо попередження та створення реалістичної стратегії подолання корупції безпосередньо в суддівському корпусі першочерговим убачається:

– з ціллю регламентації повноважень державних органів стосовно кадрового забезпечення судової влади доцільно прийняти Закон України «Про статус кандидата на посаду професійного судді України», у якому слід визначити принципи кадрової роботи; процедуру підбору суддів і вимоги до кандидатів на цю посаду: соціальний, освітній, професійний статус, особистісні й професійно важливі якості й здібності, процедуру їх установлення й оцінки; компетенцію органів, що здійснюють підбір кандидатів на посаді суддів; права й обов'язки осіб, які претендують на заняття посади професійного судді України тощо [22, с. 110-160];

– з метою забезпечення однакової процедури на обрання на суддівську посаду потрібно внести доповнення в Конституцію України та Закон України «Про Вищу раду юстиції» про надання цьому органу виключних повноважень щодо внесення подань з призначення та обрання суддів на посади до компетентних органів;

– для забезпечення неупередженості суддів потрібно заборонити обіймати посаду голови суду тій особі, у якій дружина (чи чоловік) та близькі родичі (батьки, сестра, брат, діти) працюють суддею в цьому ж суді, коли будь-хто з них є головою апеляційного суду – то суддею в судах цієї області, і відповідно до інших судів вищої ланки – то суддею в Україні;

– на законодавчому рівні доцільно встановити граничний вік кандидата на посаду судді; визначити коло недуг (психічних і фізичних), які перешкоджають обіймати цю посаду; затвердити положення про недопущення до здійснення правосуддя осіб, які мають судимість, за винятком реабілітованих; запровадити психодіагностичне обстеження кандидатів на посади суддів для оцінки їх особистих характеристик на предмет відповідності професійно важливим якостям для суддівської роботи;

– систематизувати підстави юридичної відповідальності суддів за вчинення корупційного правопорушення, доведений факт якого має бути безумовною підставою для звільнення судді з посади.

Вищезазначене актуалізує питання розроблення й запровадження у практику функціонування судової влади антикорупційних стандартів як «єдиних для відокремленої сфери правового регулювання гарантій, обмежень чи заборон, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування цієї сфери» [25, с. 235-260]. Іншими словами, йдеться про потребу розроблення системних заходів заборон, обмежень і дозволів, спрямованих на попередження корупційних проявів у сфері організації й функціонування судової влади.

Ключовими питаннями (відправними точками) при опрацюванні таких антикорупційних стандартів для сфери судової влади, з нашого погляду, повинні стати: (а) статус судді (кваліфікація та спосіб добору й призначення на посаду, строк перебування на ній, можливості для кар'єрного зросту); (б) рівень фінансового забезпечення функціонування судів (гарантії їх належного й своєчасного фінансування; індексація й паритетність при розподілі фінансових ресурсів між гілками влади; недопущення одностороннього впливу виконавчої влади при формуванні бюджетного запиту на потреби судової влади; підвищення якості умов роботи для працівників апарату суду); (в) правова регламентація (удосконалення механізмів притягнення судді до юридичної відповідальності за вчинення корупційного діяння; мінімізація суддівського угляду, дискреційних повноважень; стандарти якості процесуальних рішень суду); (г) соціальний контроль (удосконалення роботи Єдиного державного реєстру судових рішень, повноважень представників народу при здійсненні судочинства; відкритість судових слухань для суспільства й преси тощо); (д) організація роботи суду (рівномірність та оптимальність навантаження на суддів; удосконалення системи роботи зі справами, документообігом у суді; спрощення процедури звернення до суду; універсалізація юрисдикції суду тощо). Зменшення проявів корупції в судовій системі підвищить суспільну довіру до неї.

Продовження в наступному випуску.

Використані джерела:

1. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / [М. В. Буроменський та ін.]; Ін-т приклад. гуманіст. дослідж., МАКонсалтинг. – Київ: Москаленко О. М. ФОП, 2009. – С. 5-8.
2. Коаліційна угода, 2014. – С.12 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf – Заголовок з екрану.
3. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> – Заголовок з екрану.
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/19452.html> – Заголовок з екрану.
5. Томкіна О. Принцип доброчесності державної влади: постановка проблеми / О. Томкіна // Вісник Національної академії правових наук України – № 1. – 2014. – С. 65-74.
6. Black H. Black Law Dictionary / Black H. – New York, 1998. – P. 14.
7. Юридичний словник-довідник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Феміна, 1996. – С. 308.
8. Побережний В.В. Місце та значення міжнародних антикорупційних договорів у системі запобігання корупції в органах державної влади / В.В. Побережний // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2 (33) . – 2011. – С. 1-6.
9. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 16.03. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2476-15_ – Заголовок з екрану.
10. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року / ратиф. Законом України від 18 жовт. 2006 року № 252-V // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 44. – Ст. 2939.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789_ – Заголовок з екрану.
12. Political corruption: A hand book / Ed by Heldenheimer A. J. Oxford. Transaction. – 1985. – P. 15.
13. Nye J. Corruption and political development: a cost/benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – №12(61). – P.417-427.
14. Федорович В.І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. – 2014, Львів, Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права» – С.60.
15. Коррупция: природа, проявления, противодействие : моногр. / отв. ред. Т. Я. Хабриева. – М. : Юриспруденция, 2012. – С.47-58.
16. Марцинкевич А.М. Збірник рішень про притягнення суддів до відповідальності / [А.М. Марцинкевич, Н.Г. Шукліна, О.В. Шамрай, О.П. Іщенко, М.М. Самофал]; за ред. проф. В.Т. Маляренка. – К., 2012. – 230 с.
17. Токар-Остапенко О. В. Урегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні / О.В. Токар-Остапенко. – К. : НІСД, 2013. – С. 8-10.

18. Мельник М. І. Корупція - корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія / М. І. Мельник. - К. : Юрид. думка, 2004. - С. 33.

19. Гончаренко О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Вищої ради юстиції: дис. ... канд.юрид.наук. 12.00.07/ Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. - Х., 2009 - С. 17-18.

20. Передумови та конституційний процес створення ВРЮ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/history_creation_ Заголовок з екрану.

21. Борковські Г. Польський досвід підготовки кандидатів на посаду судді / Г. Борковські // Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів : матер. Міжнародного семінару-практикуму (22-24 лютого 2012 року). - Львів, 2012. - С. 1-7.

22. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу судді в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 - 2003: Харків, Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого - С. 110-120.

23. Презентовано звіт за результатами дослідження кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду судді / Вища кваліфікаційна комісія суддів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vkksu.gov.ua/ua/news/priezientowano-zwit-za-riezultatami-doslidziennia-kwalifikacijnich-wimog-do-kandidatiw-na-posadu-suddi>.

24. Канадсько-український проект сприяння доброчесності: Підсумковий звіт. - К., 2004. - С. 21.

25. Основи законодавства про корупційну політику : модел. закон прийнятий на XXII пленар. засід. Міжпарламент. Асамблеї держав - учасниць СНД : постанова від 15 листоп. 2003 року // Інформаційний бюлетень / Міжпарламент. Ассамблея государств-участников СНГ. - 2004. - № 33. - С. 235-260.

Стаття надійшла до редколегії 07.11.2016

Лобойко Л.Н., Шило О.Г. и др. Судоустройственные и уголовные процессуальные аспекты противодействия коррупции в Украине

На основании анализа положений отечественного и зарубежного законодательства рассматриваются судоустройственные и уголовные процессуальные проблемы противодействия коррупции в Украине. Феномен коррупции раскрыт через призму взаимодействия широкого спектра правовых, социальных и иных факторов. Исследованы организационно-правовые основы предупреждения коррупции в судебной системе; осуществлена оценка коррупциогенности уголовного процессуального законодательства Украины и рассмотрены ее отдельные аспекты. По итогам исследования опыта некоторых развитых стран предлагаются изменения и дополнения в действующее судоустройственное законодательство и УПК Украины. Отмечается важность дальнейших теоретико-правовых исследований в этой области.

Ключевые слова: *коррупция, предотвращение коррупции, судоустройство, коррупционные риски в уголовном производстве.*

Loboyko L., Shilo O. etc. The judicial systems and criminal procedural aspects of opposition to corruption in Ukraine

On the basis of the provisions of national and international legislation considered judiciary and criminal procedural aspects of opposition to corruption in Ukraine. Organizational and legal framework to prevent corruption in the judiciary; the estimation corrupt implications criminal procedural legislation of Ukraine and discussed some aspects. The authors concluded that a significant upgrade of the criminal procedural law was carried out without carrying out anti-corruption expertise.

The authors proved that the estimation algorithm the presence of corruption-factors shall consist of the following stages: 1) formulation of a system of anti-corruption standards in criminal procedural law; 2) identifying its main corruption-generating factors; 3) statement of the list of standards that contains elements of corruptibility, formulated according to the system of corruption-factors; 4) formation of a system of anti-corruption mechanisms – identification of the norms of the criminal procedural legislation, which comply with anti-corruption standards; 5) providing evidence-based recommendations for changing certain regulations of the criminal procedural legislation of Ukraine to resolve their corruption and prevention of corruption offenses.

The form of the materialization of the existing corrupt practices have been classified into two varieties: (a) unlawful actions and inaction of subjects of corruption practices in criminal proceedings, and (b) making violations of the law requirements of procedural decisions.

The content of corrupt practices was subdivided into (a) violations of requirements of law and (b) abuse of officials granted them discretionary authority, that is, using them contrary to their actual meaning, purpose and goal.

The study experience of some developed countries proposed amendments to the current and judiciary legislation and Criminal Procedure Code of Ukraine. Stresses the importance of further theoretical and legal research in this area.

Key words: *corruption, prevent corruption, judicial system, corruption risks in criminal proceedings.*

УДК 343.31

Я. О. Морозова

**СУЧАСНІ ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ**

У статті зроблено спробу визначити сучасні ознаки організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості. Для досягнення поставленої мети проаналізовано спеціальну літературу, присвячену визначенню різних аспектів організованої злочинності та виокремленню її характерних рис цього антисоціального явища. Як результат зазначеної діяльності автором констатується, що окрім указаних у Кримінальному кодексі України ознак організованої злочинності, зокрема загальнокримінальної спрямованості, сучасними ознаками вказаного виду злочинної діяльності є: наявність спільної ідеї та мотивів (наявність заполітизованих мотивів; наявність ідеологічних мотивів (сепаратистського, терористичного або екстремістського характеру, тощо)); наявність тотального контролю кожного члена організованої групи або злочинної організації; притаманність ознак мілітаризованих організацій.

Ключові слова: *організована злочинність загальнокримінальної спрямованості, ознаки, транснаціональна злочинність.*